

**ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱԹՈՒՄԻ
ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽՕՐԵՒՆ (1918 Թ. ԱՊՐԻԼ)**

Բանալի բառեր – Ռուսաստան, Գերմանիա, Թուրքիա, Անդրկովկաս, Բրեստ-Լիտովսկի դաշնագիր, Գերմանիայի և Թուրքիայի աշխարհաքաղաքական և տնտեսական շահերի բխում, գերմանա-թուրքական գաղտնի դաշնագիրը, Ալեքսանդրապոլ-Ջուլֆա երկաթուղի

1918 թ. ապրիլին Անդրկովկասում միմյանց հաջորդեցին ռազմաքաղաքական մի շարք բախտորոշ իրադարձություններ: Արդեն իրողություն էր, որ Տրապիզոնի հաշտության խորհրդաժողովում թուրքերն առաջադրել էին երկու պայմաններ. Թուրքիան, խախտելով Բրեստ-Լիտովսկի հաշտության դաշնագրի 4-րդ հոդվածի դրույթները, ռազմական ուժով գրավեց Բաթումը, Արդահանը, Կարսը. նրա ճնշմամբ նաև Արդրկովկասն անջատվեց Ռուսաստանից և հայտարարվեց անկախ պետություն: Դրանով Թուրքիայի համար իսպառ և վերջնականապես փակվեց Բրեստ-Լիտովսկի հաշտության դաշնագրի խնդիրը: Իսկ Անդրկովկասի անկախությունը Թուրքիայի ռազմաքաղաքական ղեկավարությանը ազատում էր ոչ միայն այդ դաշնագրի կապանքներից, այլև տարածքային զավթումների նոր հնարավորություններ էր ընձեռում:

Ի դեպ, Թուրքիայի ռազմածովային ուժերի նախարար Ջեմալ փաշան 1918 թ. մայիսի 10-ին Բաթումում Անդրկովկասյան խաղաղարար պատվիրակության անդամների հետ գրույցի ժամանակ նրանց համոզում էր. «Դուք միանգամից չճանաչեցիք Բրեստ-Լիտովսկի դաշնագիրը և դրանով մեզ համար առիթ ստեղծեցիք ձեզ նոր պահանջներ ներկայացնելու»¹: Միամտություն կլիներ հավատ ընծայել նրա խոսքերին: Հակառակ նրա պնդմանը՝ անկախ Անդրկովկասի հետ դիվանագիտական բանակցային գործընթացների վերսկսման քողի տակ Թուրքիայի ռազմաքաղաքական ղեկավարությունը, թաքցնելով զինադարձարի իրական դրդապատճառները և նպատակները, լայն հնարավորություն ստացավ շարունակելու վաղօրոք մշակված ռազմատենչ ու զավթողական ծրագրերը. նախ շեղել, մոլորության մեջ գցել, ապա թուլացնել երկրամասի կառավարության և ժողովուրդների (մասնավորապես հայերի) զգոնությունը և դիմադրողական ոգին, շարունակել ու գրավել Բրեստ-Լիտովսկի հաշտության դաշնագրի սահմաններից դուրս

¹ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 8, թ. 110:

նկատված ամբողջ Անդրկովկասը, որի նվաճումն էնվեր փաշայի պատե-
րագմական ծրագիրն էր: Դրանով օսմանյան կառավարությունը թևակոխեց
իր ռազմաքաղաքական առաջնահերթությունների իրականացման հաջորդ`
նոր շրջանը: Այդ պայմաններում թուրքական ներխուժման վտանգն ավելի
ու ավելի իրական էր դառնում, և այս անգամ արևելահայությունն էր
հայտնվելու ցեղասպանության և հայրենագրկության սպառնալիքի առջև,
ինչպես դա տեղի ունեցավ Արևմտյան Հայաստանում և մյուս հայաբնակ
վայրերում:

Ստեղծված նպաստավոր նոր պայմաններում օսմանյան կառավարու-
թյունը դարձյալ կիրառեց իր որդեգրած ավանդական ռազմաքաղաքական
արդարացված մարտավարությունը` մի կողմից բանակցել, իսկ մյուս կող-
մից ռազմական ուժով Անդրկովկասից նոր տարածքներ զավթելով` ճնշում
գործադրել դիվանագիտական բանակցային գործընթացների վրա և սպառ-
նալիքով պարտադրել իր անարդար պահանջները վերջնագրի լեզվով:

Հարկ է նշել, որ այդ հնարքը Թուրքիայի ռազմաքաղաքական ղեկավա-
րությունը կիրառեց ոչ միայն Տրապիզոնի, այլև Բաթումի թուրք-անդրկով-
կասյան դիվանագիտական բանակցային գործընթացների թե՛ նախօրեին,
թե՛ ընթացքում և թե՛ հետագայում:

Սակայն քաղաքական տարբեր կողմնորոշում և տարբեր շահեր հետա-
պնդող Անդրկովկասյան սեյմի և կառավարության անդամները չկարողա-
ցան ժամանակին արագ ու ճիշտ կանխատեսել, թե ինչպիսին կարող էին լի-
նել Թուրքիայի ռազմաքաղաքական մարտավարությունից սպասվող նոր
ծանր հետևանքները երկրամասի համար: Ա. Ահարոնյանի գնահատմամբ`
«Անդրկովկասյան սեյմը և կառավարությունը հեռու էին այդ սպառնալիքի
ողջ լրջությունը գիտակցելուց և ի գորու չէին լուծելու իրենց առջև ծառայած
այդպիսի ծանր պարտականությունը»¹: Նրանք այն կարծիքին էին, որ Տրա-
պիզոնի խորհրդաժողովում Թուրքիայի` հաշտության դաշնագիր ստորա-
գրելու երկու հիմնական պահանջները կատարված են. ստանալով Բրեստ-
Լիտովսկի դաշնագրով նախատեսված Բաթումը, Արդահանը, Կարսը` թուր-
քերը կանգ կառնեն, կբավարարվեն դրանով և վերջ կդրվի պատերազմին:
Նման մտայնությունը հետևանք էր նաև այն բանի, թե Անդրկովկասը Ռու-
սաստանից անջատվելուց և անկախ հայտարարելուց հետո թուրք-անդրկով-
կասյան հաշտության բանակցությունների վերսկսման հարցը արդեն դար-
ձել է օրակարգային: Անդրկովկասյան կառավարության նոր նախագահ, ար-
տաքին գործերի նախարար Ա. Չիենկելին դեռևս 1918 թ. ապրիլի 10-ի (23)
երեկոյան հեռագրել էր թուրքական բանակի գլխավոր հրամանատար Վեհիբ
փաշային, որ իր կառավարությունը ընդունում է Բրեստ-Լիտովսկի դաշնա-

¹ Le Statut international de l'Arménie, Dictionnaire diplomatique, Académie diplomatique interna-
tionale, vol. 1, p. 197, 1934. Շնորհակալություն ենք հայտնում Ա. Ենոքյանին Փարիզից բերված
նյութը մեզ տրամադրելու համար:

գիրը և խնդրում է դադարեցնել ռազմական գործողություններն ու վերսկսել Տրապիզոնում ընդհատված (ապրիլի 1-ի (14)) դիվանագիտական բանակցությունները՝ Թուրքիայի հետ ամենակարճատև ժամկետում հաշտություն կնքելու համար: «Մեր առաքելությունը այս անգամ,– գրում է Ալ. Խատիսյանը,– մեզ շատ դիւրին կը թւեր: Կը մտածէինք թէ պէտք է երթալ եւ ստորագրել դաշնագիր մը համաձայն Պրէսթ-Լիթովսքի պայմաններուն»¹: Սակայն նրանց բոլոր հույսերն ի դերն ելան, երբ հայտնի դարձավ, որ թուրքերին չի բավարարում զինադադարը և չեն պատրաստվում վերսկսելու դիվանագիտական բանակցային գործընթացն Անդրկովկասի հետ: «Բայց միթե՞ տաճիկներն այժմ կուզէին բանակցել Անդրկովկասի հետ,– գրում է Յ. Իրազեկը,– ու իրենց յառաջխաղացութիւնը կանգնեցնել: Կարսի, ինչպէս և Բաթումի անկումով ամբողջ Անդրկովկասի բանալիները այլևս նրանց ձեռքերում էին գտնուում և, ուրեմն, ինչու՞ հաշտութեան գալ, երբ նուազագոյն զոհաբերութեամբ անգամ կարելի էր ուզած շրջանները գրաւել»²:

Ապրիլի 12-ին (25)՝ Կարսը գրավելուց հետո, թուրքերը շարունակեցին իրենց ռազմական առաջխաղացումը՝ արդեն ներկայացնելով տարածքային նոր պահանջներ՝ ամբողջ Անդրկովկասը գրավելու և ներթափանցելու Իրան, միջինասիական երկրներ՝ իրենց երազած պանթուրքիստական ծրագրերն իրականացնելու համար: Դրանով Թուրքիան սպառնում էր նաև Գերմանիայի ռազմաքաղաքական և տնտեսական շահերին: Նա փակում էր Գերմանիայի ճանապարհը՝ ներթափանցելու դեպի Մերձավոր Արևելք, և միաժամանակ վերջինիս զրկում էրկրամասի խիստ անհրաժեշտ բնական հարստություններից օգտվելու հնարավորությունից: Այդ հանգամանքն առաջ բերեց Գերմանիայի խոր գայրույթը, և վերջինս որոշեց չափավորել թուրքերի ախորժակը և թույլ չտալ խախտելու Բրեստ-Լիտովսկի հաշտության դաշնագիրը: Վերջապէս, երկրամասի ամբողջ երկաթուղային ցանցը խիստ անհրաժեշտ էր նաև կովող կողմերից յուրաքանչյուրին և նպաստելու էր այն երկրի հզորացմանը, որն այն կրնոգրկեր իր ազդեցության ոլորտը: Գրավելով Կարսն ու Բաթումը՝ թուրքերն արդեն բռնել էին երկաթուղու այն ծայրը, որը թուրքական ռազմաճակատը միացնում էր Իրանի հետ, իսկ այդ ճանապարհը տանում էր դեպի Բաքվի նավթը և Միջին Ասիա: «Ցավը, սակայն, այն էր,– գրում է Ս. Ավալովը,– որ թուրքերի ներխուժումն Անդրկովկաս անմիջապէս և ճակատագրականորեն առաջ էր բերում բազմապիսի և վտանգավոր բարդություններ: Իրան տանող երկաթուղին անցնում էր հայկական գավառներով. թուրքերը հրապուրվում էին այստեղ ևս շարունակելու հայերի բնաջնջման այն քաղաքականությունը, որ պատերազմի (Առա-

¹ **Խատիսեան Ալ.**, Հայաստանի Հանրապետութեան ծագումն ու զարգացումը, Աթենք, 1930, էջ 49:

² **Իրազեկ Յ.**, Մօտիկ անցեալից, Պատմական դեպքեր եւ ապրումներ 1917-1922, Պէյրուօ, 1956, էջ 23:

ջին աշխարհամարտ – Գ. Պ.) ընթացքում կիրառել են Թուրքիայում (Արևմտյան Հայաստան – Գ. Պ.): Եվ դրանով գործողության մեջ էին դրվում փոխադարձ ջարդը, թշնամությունը հայ և թաթար բնակչության միջև»¹: Այսպիսով դժվար չէ նկատել, թե ինչու երկրամասում բախվեցին երկու դաշնակիցների՝ Թուրքիայի և Գերմանիայի աշխարհաքաղաքական, տնտեսական շահերը:

Գերմանիային Անդրկովկասում ռազմաքաղաքական խնդիրներից ոչ պակաս հետաքրքրում էր տնտեսականը, մանավանդ Առաջին աշխարհամարտի այն օրերին, երբ նրանք առանձնապես զգում էին վառելանյութի և այլ բնական պաշարների սուր պակաս: Այդ առնչությամբ Գերմանիայի գլխավոր շտաբի ղեկավար, գեներալ Է. Լյուդենդորֆը գրում է. «Մենք Բաքվի նավթի վրա հույս կարող ենք դնել միայն, եթե այն մեր ձեռքում լինի: Ես հիշում եմ, թե Գերմանիայում վառելանյութի ինչպիսի մեծ պակաս կար, ձմռանը ինչ դժվարություններ ունեինք լուսավորության հետ կապված, և թե դրանք ինչպիսի հետևանքներ ունեցան մեզ համար: 7-րդ բանակի հարձակման անցնելուց հետո բանակի վառելիքի պաշարները սպառվեցին: Վառելիքի կարիքը շատ էր զգացվում: Ուկրաինայի երկաթուղին նույնպես նավթի կարիք շատ ուներ: Մենք փորձեցինք առավելագույնի հասցնել Ռումինիայի նավթի շահագործումը: Բայց և այնպես չէինք կարողանում այդ պակասը լրացնել: Այժմ դա հնարավոր էր թվում, եթե այն բերեինք Անդրկովկասից, հատկապես Բաքվից, եթե միաժամանակ լուծեինք փոխադրամիջոցի հարցը... Ամենավճռորոշ հարցը մնում էր այն, թե ինչպես հասնել Բաքու»²:

Դեռևս նախքան Առաջին աշխարհամարտը գերմանացիներին մեծապես հետաքրքրում էին Վրաստանի բնական հարստությունները (խիտ անտառները), առանձնապես՝ Ճիաթուրիի մարզանեցը, որը խիստ անհրաժեշտ էր Գերմանիայի մետաղաձուլարաններում: 1918 թ. մարտի 29-ին (ապրիլի 11) Տրապիզոն մեկնած գերմանական հատուկ դիվանագիտական հանձնախումբը բանակցեց Անդրկովկասյան խաղաղարար պատվիրակության նախագահ Ա. Չիլենկելիի հետ՝ Ճիաթուրիի մարզանեցը գնելու և Գերմանիա արտահանելու առաջարկով: «Գերմանացիների կողմից,– գրում է Ալ. Խատիայանը,– մարզանեցի գործի ապշեցուցիչ արագ օգտագործման փաստը պարզորոշ վկայում է, որ նրանք հետևում էին մեր բանակցությունների ընթացքին և ոչ մի ավելորդ ժամ չկորցնելով՝ հայտնվեցին ընձեռած իրավիճակի օգուտները քաղելու: Գերմանական ճարպկության ապշեցուցիչ պատկեր. Բաթումում դեռ հրետանային համազարկեր են, Անդրկովկասի կառավարությունից և թուրքական կայսրությունից զինադադարի հրաման

¹ **Авалов З.**, Независимость Грузии в международной политике 1918-1921 г.г., воспоминания. Очерки, Париж, 1924, с. 48-49.

² **Людендорф Э.**, Мои воспоминания о войне 1914-1918 гг. (Военные мемуары), М., 2014, с. 597.

դեռ չկար և գերմանացիներն արդեն ուզում են սկսել առևտուրը»¹: Ըստ Զ. Ավալովի՝ «այդ սև քարի (այդպես է վրացերեն կոչվում մարգանեցը) վրա էր կառուցվում գերմանա-վրացական հարաբերությունների շենքը, մտածում էինք մենք ոչ առանց հիմքի»²: Այդ աջակցության դիմաց գերմանացիները խոստանում էին ապահովել և պաշտպանել Վրաստանի անվտանգությունը՝ նրա սահմանները:

Գերմանացիների համար Արևելյան Հայաստանը տնտեսապես հետաքրքրություն չէր ներկայացնում, սակայն այդ տարածքով էր անցնում երկրամասի երկաթուղային հանգույցի մի մասը, որտեղ բախվում էին Թուրքիայի և Գերմանիայի ռազմաքաղաքական և տնտեսական շահերը: Դրանից ելնելով՝ գերմանացիներն իրենց շահերից բխող խոստումներ էին տալիս՝ «աջակցելու» հայերին: Սակայն թուրքերի հետ հակամարտության մեջ գտնվող Հայոց ցեղասպանության և հայրենագրկության մեղսակից Գերմանիայի համար այլևս ընդունելի չէր խորացնելու առանց այն էլ լարված հարաբերությունները դաշնակից Թուրքիայի հետ: Սակայն, ինչպես ցույց տվեցին հետագա քաղաքական իրադարձությունները, երկրամասում Քառյակ դաշինքի երկրների շահերի բախման պայմաններում հայկական դիվանագիտությունը ժամանակին չկարողացավ ապագան կանխատեսել և արագ ու ճիշտ նախապատրաստվել: Մեր կարծիքով, թուրքական ռազմական առաջխաղացումը կանխելու և Արևմտյան Հայաստանի ինքնավարության հարցի լուծման նպատակով հայկական տարբեր պատվիրակությունների դիվանագիտական ջանքերը Բեռլինում, Վիեննայում, Կոստանդնուպոլսում³ իրատեսական չէին, և բնական է, որ չարժանացան Գերմանիայի և նրա դաշնակիցների «շոշափելի» աջակցությանը: Հետագայում Ալ. Խատիսյանը խոստովանում է. «Մենք ուշացած էինք, ինչպես քանի մի անգամ ուշացանք մեր վերջին տարիներու պատմութեան մէջ: Պատճառը միշտ ալ այն էր, որ մենք գերագնահատեցինք մեր սեփական ուժերը եւ ստորագնահատեցինք թշնամիին ուժերը»⁴:

Այսպիսով, Գերմանիայի աշխարհաքաղաքական և տնտեսական շահերն անհրաժեշտաբար նրան մղեցին իր հովանավորության տակ առնելու Վրաստանն ու Ադրբեջանը: Գերմանիան պահանջեց Թուրքիայի ռազմաքաղաքական կառավարությունից դադարեցնել ռազմական առաջխաղացումը և տարածքային բռնագավթումները երկրամասում և դիվանագիտական բա-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 8, թ. 107:

² **Авалов З.**, նշվ. աշխ., էջ. 106:

³ Տե՛ս ՀԱԱ (հայկական պատվիրակությունների արձանագրություններ), ֆ. 200, ց. 2, գ. 11, թ. 9-125, գ. 12, թ. 22-102, գ. 13, թ. 7-9, ֆ. 4033, ց. 2, գ. 962, թ. 88, 93, 96-97 և այլն: Տե՛ս նաև **Ավետիսյան Հ.**, Հայկական հարցը 1918 թվականին, Երևան, 1997, **Հայրունի Ա.**, Հայկական խնդիրը Գերմանիայի արտաքին քաղաքականության մեջ 1918 թվականին, Երևան, 2013:

⁴ **Խատիսյան Ալ.**, նշվ. աշխ., էջ 52:

նակցային սեղանի շուրջ նստել Անդրկովկասի հետ: Նրա ճնշմամբ 1918 թ. ապրիլի 27-ին Կոստանդնուպոլսում կնքվեց գերմանա-թուրքական գաղտնի դաշնագիր, որով Անդրկովկասը բաժանվեց ազդեցության ոլորտների Թուրքիայի և Գերմանիայի միջև¹: Ըստ այդ դաշնագրի՝ Թուրքիային էին անցնում Անդրկովկասում նրա գրաված հայկական բոլոր տարածքները, ինչպես նաև Կարս-Ալեքսանդրապոլ-Ջուֆա երկաթուղին: Անդրկովկասի մյուս տարածքները՝ Վրաստանն ու Ադրբեջանը, ընդգրկվում էին Գերմանիայի ազդեցության ոլորտում: Այնուամենայնիվ, թուրքերը կարողացան հետագայում կորզել Անդրկովկասի երկաթուղով գորքերի անարգել տարանցման իրավունքը՝ իբր Հյուսիսային Իրանում անգլիական գորքերի առաջխաղացումը կանգնեցնելու համար, մինչդեռ Թալեաթ-Էնվեր տանդեմը ձգտում էր դեպի Բաքու:

Հետագայում գերմանացիներին հայտնի դարձավ, որ թուրքական գորքերի անարգել տարանցումը ընդամենը դիվանագիտական հնարք է. նույն օրը՝ ապրիլի 27-ին, գերմանա-թուրքական դաշնագիրը շրջանցելու նպատակով Թուրքիան գաղտնի դաշինք կնքեց մուսաֆաթականների հետ, որով բացվում էր թուրքերի ճանապարհը դեպի Բաքվի նավթը և Թուրքեստանի բամբակը: Հետագայում գերմանացիները հասկացան, որ խաբված են, բայց արդեն ուշ էր: Մինչև գերմանական գորքերի տարանցման նախապատրաստության ավարտը՝ Էնվերի եղբայր Նուրի փաշան, կարողացավ գրավել Բաքուն²: Այդ քայլը նոր մարտահրավեր էր՝ ուղղված Գերմանիայի շահերին, որն ավելի էր խորացնելու առանց այն էլ լարված հարաբերությունները Թուրքիայի հետ: Դա պատահական չէր. շուտով, ի պատասխան Թուրքիայի, վրաց-գերմանական գաղտնի բանակցությունների արդյունքում Վրաստանը ստացավ Գերմանիայի «հովանավորի» հրավեր: Իսկ մի քանի ամիս անց՝ 1918 թ. օգոստոսի 27-ին, Գերմանիայի և Խորհրդային Ռուսաստանի միջև կնքվեց Բրեստ-Լիտովսկի լրացուցիչ դաշնագիրը, որով Գերմանիան լուծում էր Բաքվի նավթի նկատմամբ իր պահանջների բավարարումը³: Սակայն, ինչպես ցույց տվեցին հետագա դեպքերը, Թուրքիայի ռազմաքաղաքական ղեկավարությունը կարողացավ իր ծրագրերն իրականացնել Անդրկովկասում:

Երկրամասն ազդեցության ոլորտների բաժանելու գերմանա-թուրքական դաշնագրի կնքման հաջորդ օրը՝ ապրիլի 28-ին, Թուրքիայի ռազմաքաղաքական կառավարությունը համաձայնվեց Անդրկովկասի հետ ընդգրկվել

¹ Տե՛ս **Пипия Г.**, Политика Германии в Закавказье в 1918 году, Сборник документов, Тбилиси, 1971, с. 10, *его же*: Германский империализм в Закавказье 1910-1918 гг., М., 1978, с. 101, 102: Տե՛ս նաև **Խաչատրյան Ա.**, Արևելահայ և թուրք դիվանագիտական հարաբերությունները, Երևան, 2010, էջ 9, **Ավետիսյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 185:

² **Людендорф Э.**, նշվ. աշխ., էջ 598:

³ Տե՛ս **Խաչատրյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 9:

բանակցային գործընթացում: Կողմերի միջև փոխադարձ համաձայնությամբ այս անգամ որոշվեց հաշտության բանակցությունները նշանակել Բաթումում:

Гегам Петросян – Внешнеполитическая ситуация в Закавказье в преддверии батумских дипломатических переговоров (апрель 1918 г.)

Турция военной силой захватила Батум, Ардаган, Карс, под ее давлением также было отсоединено от России Закавказье и провозглашено независимым государством. Независимость Закавказья не только освобождала Турцию от уз Брест-Литовского договора, но и предоставляла возможность для новых территориальных завоеваний. Германия потребовала от Турции прекратить военное наступление и территориальные завоевания на континенте, сесть за стол переговоров с Закавказьем. Геополитические и экономические интересы Германии неизбежно толкнули ее к тому, чтобы взять под свою опеку Грузию и Азербайджан. Под давлением Германии 27 апреля 1918 г. в Константинополе был подписан тайный немецко-турецкий договор, по которому Закавказье было разделено на сферы влияния между Турцией и Германией. В тот же день, в целях обхода немецко-турецкого договора, Турция заключила тайный договор с мусаватистами. Этим договором открывался путь турок к бакинской нефти. 28 апреля Турция согласилась сесть за стол переговоров с Закавказьем.

Gegham Petrosyan – The Foreign Policy of Transcaucasia on the eve of Batumi Diplomatic Negotiations (April 1918)

Turkey took Batumi, Ardahan and Kars with military force. Under its pressure, Transcaucasia was separated from Russia and declared itself an independent state. The independence of Transcaucasia not only freed Turkey from the obligations of the Treaty of Brest-Litovsk, but also gave it a new opportunity for territorial invasion. Germany demanded that Turkey cease its military promotion and territorial seizures in the region and sit at the diplomatic table of negotiations with Transcaucasia. Geopolitical and economic interests of Germany forced him to take control of Georgia and Azerbaijan. Under this pressure, in 1918 a German-Turkish secret treaty was signed in Constantinople on April 27, according to which Transcaucasia was divided into spheres of influence between Turkey and Germany. On the same day, to circumvent the German-Turkish treaty, Turkey secretly signed a memorandum with the Musafats, which opened the way for the Turks to Baku oil. On April 28, Turkey agreed to sit at the diplomatic table of negotiations with Transcaucasia.